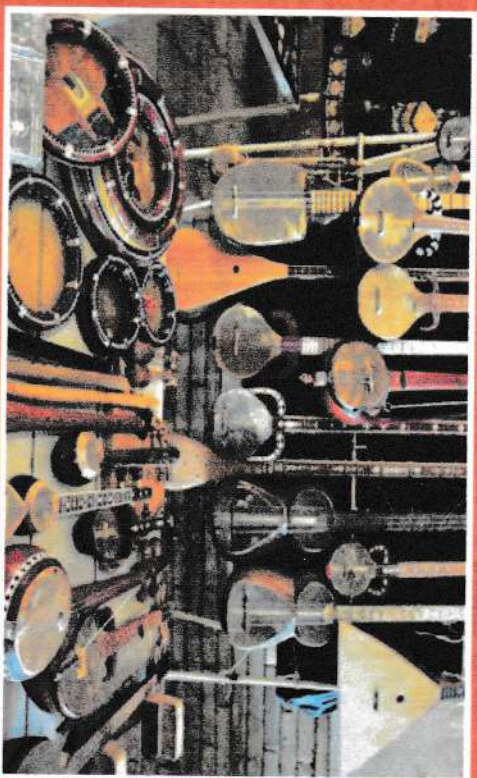

85
9-13

A. JABBOROV, S. BEGMATOV,
M. MAZAMOVA

O'ZBEK MUSIQASI TARIXI

TOSHIKENT

85
A-13

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
O'ZBEKISTON DAVLAT KONSERVATORIYASI

A.JABBOROV, S.BEGMATOV, M.ZAMANOVA

O'ZBEK MUSIQASI TARIXI

*O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rtta maxsus ta'lim vazirligi
tomonidan darslik sifatida tavsiya etilgan*

2065

Самур

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

2065

TOSHKENT-2018

mon
ishi,
zida
arga
hda
ing
dir.
o'z
ing
rib
ib,
ida
lik
an
da
ng
da
ng
iy
ig
t-
y
ti
ni
ni
il
il
i
a
a
t
f

UO'K: 78(575.1)(09)(075.8)
КБК 85.31г(50)
J13

J13 A.Jabborov, S.Begmatov, M.Azamova. O'zbek musiqasi tarixi. -T.:
«Fan va texnologiya», 2018, 204+12 bet.

ISBN 978-9943-11-897-3

Davlat vakolatida ta'lim o'quv rejasining 3-umumkasbiy fanlar o'quv adabiyoti turkumiga kiradi hamda davlat ta'lim standartlari va nazariy o'quv dasturi mazmuni, Ushbu XX asr o'zbek musiqasi madaniyatining shakllanish va rivojlanish bosqichlari, musiqiy hayot, bastakorlik va kompozitorlik ijodi, musiqada ta'lim maskanlari, teatrlar va ijodiy jamoalar faoliyati, san'at namoyandalari, hayot va ijodi, davr musiqiy janrlarining shakllanishi, ijodiy bastakorlik va o'zbek kompozitorlik maktabi, simfoniya, opera, balet, vokal va kammer-cho'lg' va janrlardagi o'zbek kompozitorlarining yaratgan asarlari va ularni yaratib berilgan.

Davlat vakolatida ta'lim o'quv rejasining 3-umumkasbiy fanlar o'quv adabiyoti turkumiga kiradi hamda davlat ta'lim standartlari va nazariy o'quv dasturi mazmuni, Ushbu XX asr o'zbek musiqasi madaniyatining shakllanish va rivojlanish bosqichlari, musiqiy hayot, bastakorlik va kompozitorlik ijodi, musiqada ta'lim maskanlari, teatrlar va ijodiy jamoalar faoliyati, san'at namoyandalari, hayot va ijodi, davr musiqiy janrlarining shakllanishi, ijodiy bastakorlik va o'zbek kompozitorlik maktabi, simfoniya, opera, balet, vokal va kammer-cho'lg' va janrlardagi o'zbek kompozitorlarining yaratgan asarlari va ularni yaratib berilgan.

***

Davlat vakolatida ta'lim o'quv rejasining 3-umumkasbiy fanlar o'quv adabiyoti turkumiga kiradi hamda davlat ta'lim standartlari va nazariy o'quv dasturi mazmuni, Ushbu XX asr o'zbek musiqasi madaniyatining shakllanish va rivojlanish bosqichlari, musiqiy hayot, bastakorlik va kompozitorlik ijodi, musiqada ta'lim maskanlari, teatrlar va ijodiy jamoalar faoliyati, san'at namoyandalari, hayot va ijodi, davr musiqiy janrlarining shakllanishi, ijodiy bastakorlik va o'zbek kompozitorlik maktabi, simfoniya, opera, balet, vokal va kammer-cho'lg' va janrlardagi o'zbek kompozitorlarining yaratgan asarlari va ularni yaratib berilgan.

Davlat vakolatida ta'lim o'quv rejasining 3-umumkasbiy fanlar o'quv adabiyoti turkumiga kiradi hamda davlat ta'lim standartlari va nazariy o'quv dasturi mazmuni, Ushbu XX asr o'zbek musiqasi madaniyatining shakllanish va rivojlanish bosqichlari, musiqiy hayot, bastakorlik va kompozitorlik ijodi, musiqada ta'lim maskanlari, teatrlar va ijodiy jamoalar faoliyati, san'at namoyandalari, hayot va ijodi, davr musiqiy janrlarining shakllanishi, ijodiy bastakorlik va o'zbek kompozitorlik maktabi, simfoniya, opera, balet, vokal va kammer-cho'lg' va janrlardagi o'zbek kompozitorlarining yaratgan asarlari va ularni yaratib berilgan.

***

Davlat vakolatida ta'lim o'quv rejasining 3-umumkasbiy fanlar o'quv adabiyoti turkumiga kiradi hamda davlat ta'lim standartlari va nazariy o'quv dasturi mazmuni, Ushbu XX asr o'zbek musiqasi madaniyatining shakllanish va rivojlanish bosqichlari, musiqiy hayot, bastakorlik va kompozitorlik ijodi, musiqada ta'lim maskanlari, teatrlar va ijodiy jamoalar faoliyati, san'at namoyandalari, hayot va ijodi, davr musiqiy janrlarining shakllanishi, ijodiy bastakorlik va o'zbek kompozitorlik maktabi, simfoniya, opera, balet, vokal va kammer-cho'lg' va janrlardagi o'zbek kompozitorlarining yaratgan asarlari va ularni yaratib berilgan.

Davlat vakolatida ta'lim o'quv rejasining 3-umumkasbiy fanlar o'quv adabiyoti turkumiga kiradi hamda davlat ta'lim standartlari va nazariy o'quv dasturi mazmuni, Ushbu XX asr o'zbek musiqasi madaniyatining shakllanish va rivojlanish bosqichlari, musiqiy hayot, bastakorlik va kompozitorlik ijodi, musiqada ta'lim maskanlari, teatrlar va ijodiy jamoalar faoliyati, san'at namoyandalari, hayot va ijodi, davr musiqiy janrlarining shakllanishi, ijodiy bastakorlik va o'zbek kompozitorlik maktabi, simfoniya, opera, balet, vokal va kammer-cho'lg' va janrlardagi o'zbek kompozitorlarining yaratgan asarlari va ularni yaratib berilgan.

Davlat vakolatida ta'lim o'quv rejasining 3-umumkasbiy fanlar o'quv adabiyoti turkumiga kiradi hamda davlat ta'lim standartlari va nazariy o'quv dasturi mazmuni, Ushbu XX asr o'zbek musiqasi madaniyatining shakllanish va rivojlanish bosqichlari, musiqiy hayot, bastakorlik va kompozitorlik ijodi, musiqada ta'lim maskanlari, teatrlar va ijodiy jamoalar faoliyati, san'at namoyandalari, hayot va ijodi, davr musiqiy janrlarining shakllanishi, ijodiy bastakorlik va o'zbek kompozitorlik maktabi, simfoniya, opera, balet, vokal va kammer-cho'lg' va janrlardagi o'zbek kompozitorlarining yaratgan asarlari va ularni yaratib berilgan.

UO'K: 78(575.1)(09)(075.8)
КБК 85.31г(50)

Mas'ul muharrir: R.Abdullayev – San'atshunoslik fanlari doktori, professor.
Taqrizchilar: I.Gamuyeva – san'atshunoslik fanlari nomzodi, dotsent.
Z.To'uchiyeva – G'har nomidagi RMAU o'quvchisi, dotsent.

ISBN 978-9943-11-897-3

© «Fan va texnologiya» nashriyoti, 2018.

KIRISH

Musiqaning sirli dunyosiga kirgan odam, uning mislsiz ummon ekanligini anglashi muqarrardir. Bu ummon - moziydan sadolanishi, tarix davomida zamon va makon qonuniyatlari negizida shakllanishi, an'analar kamolotida qadr topishi va qadriyatlariga aylinishi, ijodiyot degan ilohiy ne'mat asosida, joni ravishda rivojlanib borishi bilan xarakterlanadi. Har bir davr o'zining musiqiy an'analari bilan izohlanishining ham hikmati shundadir. Musiqaning samoviy yoki ilohiy ekanligi qadimiy manbalarda o'z aksini topgan. Insoniyat esa o'z ma'naviyati darajasida o'zining ma'naviy boyliklarini shakllantirib, davrlar osha rivojlanitirib kelgan. Bu jarayonda har soha zamonlar evrilishida charxlanib, mukammallashtirib, yangidan yangi ijodiy munosabatlar negizida boyib, o'z samarasini namoyon etib kelgan.

Musiqaga sohasining azaliy qadriyatlardan zamonaviylik mezonlariga bo'lgan jarayonlarni faqatgina ohanglarda muhrlangan betakror asarlaridagina anglash mumkin. Buning esa ko'lami juda keng, ularni tasavvur ham qilish mushkul. Chunki, har bir xalqning o'z ma'naviyati, ma'rifati, estetikasi bo'yib, hayot degan jarayonda milliy hamda mahoratli omillar bilan sug'orilib kelingan. Buning negizida ikki ulkan tafakkur yo'nalishlari, ya'ni xalq ommaiy musiqasi va tafakkurning individual ijodiy munosabatlarning mahsuli o'rin olgan.

Musiqaga san'atining azaliy an'analari Sharq xalqlari madaniyatida shakllanib rivoj topganligi hamda butun boshbariyatga ijodiy ta'sir etganligi, fanda o'z ijobatini topgan. Hayot taraqqiyoti jarayonlarida, G'arb madaniyatining o'ziga xos kamol topganligini esa, hozirgi zamon musiqasi san'ati ko'lamidan ilg'ab olish mushkul emas. Buning negizida musiqasi san'ati va uning ichki unsurlarini professionallik darajasida umumlashish bosqichlarini o'tashi, bu jarayonda mutanosib tovush pardalarini uyg'unlashtirish hamda barcha barobar qabul qilishlari kabi mezonlar, umumboshariyat musiqasi san'atining go'zal uyg'unlashishiga olib kelganligini e'tirof

etish lozimdir. Natijada, musiqqa san'ati ijodiyotida G'arb musiqqa san'atiga intilish, o'xshatish, madaniyatiga ergashish kabi munosabatlar yuzaga keldi. Har bir xalq o'zining milliy musiqqa san'ati bilan birgalikda, ular asoslangan g'arbona musiqqa ijodiyotini shakllantirdilar. Buni, ilk bosqichlarini taqldiy munosabat ekanligiga ham shubha yo'q. Lekin zamon va makon, mafkura va siyosat, qolaversa, zamonaviy ijodiy munosabatlar yangi yo'nalishlarni vujudga kelishini ta'minlab beradi.

O'zbek xalq musiqqa san'ati o'zining milliy jarayonlarida o'ziga xos va mukammal darajada shakllangan betakror xalq va mumtoz musiqqa merosiga ega. XX asrga kelib, bu ijtimoiy hayot so'qmoqlarida va musiqqa madaniyatimizda yangi yo'nalish joriy etila boshlandi. Bu ana shu g'arb musiqqa madaniyatining negizida musiqqa ijodiyotini kamol topirish edi. Qayd etish joizki, har qanday musiqqa xalq madaniyatining rivojiga xizmat qilsa, albatta amaliyotda o'z ijobatini topadi. XX asrga kelib O'zbekistonda ham yevropacha tafakkur oqimining ta'siri sezila boshlandi va zamonaviy musiqaning kompozitorlik ijodiyoti ko'rinishida amaliyotda qaror topa boshlandi.

Ushbu darslik XX asr o'zbek musiqqa madaniyatining shakllanish va rivojlanish bosqichlari, Oliy ta'lim tizimida o'qitish uchun mo'ljallangan. Darslikning asosiy mazmunini XX asrda O'zbekiston musiqqa san'atining yuksalishi bastakorlik an'analari va kompozitorlik ijodining hamda musiqqa ta'lim maskanlarining shakllanishi va faoliyatining rivoji, teatrlarning barpo etilishi, ulardagi ijodiy jamoalar faoliyatlari, san'at namoyandalarning hayoti va ijodi bayon etilgan. Kompozitorlik ijodiyoti O'zbekistonda yangi oqim. Shu bois bu jarayonni davr musiqiy janrlarining shakllanishi kesimida, faoliyat davomidagi ijodiy hamkorlik va o'zbek kompozitorlik maktabining yuzaga kelishi hamda rivoji xususida alohida mavzular bo'yicha yoritib beriladi. Kompozitorlik ijodiyotining janrlar kesimi juda katta va ularni alohida idrokini ta'minlash lozim bo'ladi. Shuni nazarga olgan holda Davlat malaka talablarida belgilangan va fanning namunaviy dasturlarda ko'rsatilgan mavzular bo'yicha, O'zbekistonda simfoniya, opera, balet, estrada, vokal va kamer-cholg'u janrlaridagi o'zbek kompozitorlik

torlarning yaratgan asarlari va rivojini asosiy yo'llanmalar kesimida yoritib berildi.

Xususan, darslikda 14 ta mavzu o'rin olgan va ularning har biri zamonaviy modul tizimi talablariga xos uslubda tarkiblashirishga harakat qilingan. Kirishdan keyingi ilk mavzu, o'zbek musiqqa san'atiga bag'ishlangan. Unda O'zbekiston musiqqa madaniyati va san'atining asosiy xususiyatlari xususida so'z yuritiladi. O'zbek musiqasi tarixi fanining asosiy maqsadi, musiqqa san'atining tarixiy taraqqiyot jarayoni, musiqiy hayoti, bastakor va kompozitorlik ijodiyoti, musiqqa san'ati amaliyotidagi janr va shakllari xususidagi fikr va ma'lumotlar bayon etiladi.

Darslikda "XX asr boshlarida o'zbek musiqasi" mavzuga alohida e'tibor bilan yondashilgan. XX asrning ilk yillarida O'zbekistonda siyosiy-ijtimoiy va madaniy muhitning o'zi yangilanish sharoitlari bilan xarakterlanadi. Markaziy Osiyoda jadidchilik harakati, ulug' namoyandalari va ularning ijodiy faoliyati alohida ahamiyatidir. Bunda, Yevropa uslubidagi milliy teatrlarning bunyodga kelishi ham o'z ta'sirini ko'rsatgan. Mahmudxo'ja Behbudiy, Sadridin Ayniy, Abdurauuf Fitrat, Tavallo, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziy va Abdulla Shakuriy kabi namoyandalarning ijodiy faoliyatlari alohida ahamiyatidir.

O'zbek musiqqa sahifalariga kirib kelgan kompozitorlik ijodiyoti boshlanish davrlarida, O'zbekistonda faoliyat olib borgan rus musiqqa san'ati namoyandalari va kompozitorlarining ijodini alohida qayd etish joizdir. Asosan XX asrning 20-40-yillarida faoliyat olib borgan mutaxassislar musiqqa ijodiyotining yangi yo'nalishini amaliyotga olib kirdilar. Musiqiy folklori o'rgandilar va uning asosida kompozitorlik janrlarida asarlar yaratish dunyosiga olib kirdilar.

Mana shu jarayon yurtimizda badiiy havaskorlik jamoalarining tashkil topishi, maxsus musiqqa o'quv maskanlarining ochilishi, professional teatrlarning bunyodga kelishi va o'zbek drama, opera va baletlarining yaratilishi bilan bog'liqdir.

O'zbekiston radiosi va O'zbekiston kompozitorlar uyushmasining tashkil topib, o'z faoliyatlarini boshladilar. Ayniqsa, bastakorlarning yangi avlodi: Hamza, To'xtasin Jalilov, Yunus Rajabiy, Imomjon Ikromov, Komiljon Jabborov, Saidjon Kalonov,

Muxtorjon Murtazoyev, Muhammadjon Mirzayev, Fahridin Sodiqov, Nabijon Hasanov kabi namoyandalari o'zlarining yangi uslubdagi yaratgan asarlari bilan bu soha rivojiga ulkan hissa qo'shilar.

1940 va undan keyingi davrlar musiqqa ijodiyotining keskin rivojlanishi bilan bog'liqdir. 40-yillarda o'zbek kompozitorlarining shakllanishi va ularning kompozitorlik sohasida mustaqil asarlar yaratishning ilk davriga aylandi. 30-yillar ko'proq milliy kompozitorlarning rus kompozitorlari bilan hamkorlikdagi ijodi bilan xarakterlansa, 40 - yillarda bu jarayonning mustaqil faoliyat boshlanganini ko'ramiz. M.Ashrafy, S.Yudakov, M.Burhonov, M.Leviyev, M.Nasimov, I.Hamrayev, Sh.Ramazonov, D.Zokirov, X.Lzomov kabi milliy kompozitorlar yetishib chiqdilar.

40-yillar tarixda ikkinchi jahon urushi va qayta tiklanish davri sifatida bitilgan. Vaziyat taqozosi bilan ish yuritilgan. Musiqqa ijodiyoti yurt tinchligi uchun xizmat qilgan va respublikamizning eng ilg'or san'atkorlaridan tuzilgan bir qator konsert brigadalari faoliyat olib borishga muvaffaq bo'ldilar.

Bu davrning o'zbek musiqqa ijodiyotidagi unutilmas voqevalardan bastakor va kompozitorlar ijodida yaratilgan musiqali drama va operalar, 1941-yili Toshkent xoreografiya o'quv bilim yurti ochilishi, 1943-yili Muqimiy nomidagi Respublika davlat musiqali teatr uchun hashamatli, chiroyli, yangi bino qurib birkazilishini qayd etish lozimdir. Ayniqsa, zamonga moslashtirish va orkestrga taqlidan 1943-yil o'zbek xalq cholg'ularni takomillashtirish maqsadida maxsus laboratoriya ochilishi bu sohaning tubdan o'zgartirilishiga asos bo'ldi. Unda musiqashunos Ashot Ivanovich Petrosyansning xizmatlari alohida ahamiyat kasb etdi. 1944-yil esa Toshkent davlat teatr va rassomchilik instituti tashkil topdi.

O'zbek musiqqa ijodiyotining XX asr 50-80-yillar davrida, kompozitorlik ijodiyoti va ijrochilik amaliyoti keskin rivoj topadi. Yirik sahnaviy asarlar — opera, balet va musiqali drama va komediyalar, vokal-simfonik (romans, syuita, kantata va oratoriya) musiqqa, simfonik musiqqa (simfonik syuita, simfonik poema va simfonik uvertyuralar), kamer-chohg'u musiqalari janrlarida skripka, violonchel, truba, fleyta, ovoz uchun konsertlar. Kamer-chohg'u

musiqasi janrlarida yakka va ansambllar (torli kvartet) o'zbek kompozitorlik ijodida jahon andozalariga mos namunalari yaratildi. Darslikda o'zbek kino musiqasi, uning so'zsiz kino namunalarining shakllanishidan hozirgi davrdagi turti janrlarni qamrab olgan o'zbek kino san'atining musiqqa bilan bog'liq jarayonlarini misollar yordamida keltirib o'tildi.

O'zbek musiqqa san'atining ommabop va zamonaviy janrlardan biri estrada san'atidir. Estrada milliy ijrochilik san'atida o'tgan asrning 20-30-yillardan keng ommalashgan bo'lsa, 50-yillarga kelib yangi zamonaviy oqim shakllana boshlandi. 80-90-yillarga kelib, estradaning rosmana g'arbona janrlari iste'molga kiritib keldi va yoshlar orasida keng ommalashdi. Zamonaviy ommaviy janrlarga bo'lgan ushbu san'at turi tez ommalashuvchi xususiyati bilan doirno o'zining muammolarini yaratib kelgan. Bu janrga professional darajada yondashish ushbu janr yutug'ining garovidir. Shu bois darslikka jahon estrada janrining namunalari, o'zbek kompozitorlari ijodida estrada musiqasining purna'no namunalarini shakllanib ijro amaliyotida tutgan ahamiyati borasida fikrlar keltirildi.

O'zbekistonda musiqashunoslik sohasi boshqa sohalar kabi keng qamrovi, ya'ni o'tmish manbalarini o'rganish (manbashunoslik), etnomusiqashunoslik, organologiya, folklorshunoslik, musiqiy sharqshunoslik, ijrochilik kabi bir qator yo'nalishlarni qamrab olgan. O'tgan asrning 90-yillariga qadar zamonaviy kompozitorlik ijodiyoti musiqashunoslar tadqiqotlarida keng va samarali ijod etilgan. O'zbek musiqashunoslik maktabining vakillari musiqaning barcha tarixiy va nazariy tarmoqlarida samarali faoliyat olib borganlar. Bunga O'zbekiston davlat konservatoriyasi professor-o'qituvchilari hamda San'atshunoslik ilmiy tadqiqot instituti ilmiy jamoasi o'zlarining hissalarini qo'shganlar.

Darslikda talabalarining har bir mavzu bo'yicha tayyorlanishlari uchun adabiyotlar ro'yxati, mavzuda ko'p ishlatilgan va yo'naltirilgan iboralar, ya'ni tayanch so'zlar, mustaqil tayyorlanishlari uchun savol va topshiriqlar keltirilgan. Talabalar darslikni o'zbek musiqqa tarixini o'rganishda rahnamo qo'llanmasida foydalanishlari ko'zda tutilgan. Chunki, asosiy ma'lumotlarni olgandan so'ng, mustaqil o'qish davomida, turli o'quv qo'llanmalar